

Postfaci a *La plaça del Diamant*

Meritxel Talavera

TALAVERA, M. Postfaci a *La plaça del Diamant*. Barcelona: Club Editor, 2019.

Sobre la gènesi de *La plaça del Diamant*

Explicar la gènesi de *La plaça del Diamant* potser seria interessant però ¿és que es pot explicar com es forma una novel·la, quins impulsos la provoquen, quina voluntat tan forta aconsegueix que es continuï, que s'hagi d'acabar amb lluita el que s'ha començat fàcilment?

Pròleg a *La plaça del Diamant* (1982)

El procés d'escriptura de *La plaça del Diamant* es remunta a principis de 1960 i es clou el desembre de 1966. Del conjunt d'entrevistes, epistolaris i pròlegs on Mercè Rodoreda disserta sobre la seva experiència de la creació literària, se'n desprèn que *La plaça* se li imposa: covada en solitud a la plàcida ciutat ginebrina, la redacta febrosament, a raig, revisant, esquinçant i refent, a la tarda, les pàgines escrites durant el matí.

Y entonces, de pronto, yo no sé por qué azar, se me impuso La plaza del Diamante y empecé a escribirla sin parar hasta que la terminé. El primer capítulo ha sido escrito siete u ocho veces, y muchos otros han sido reelaborados varias veces también; porque como había sido escrito con mucho entusiasmo, tenía que controlarme, serenarme, para poder separar, hablando vulgarmente, el trigo de la paja. Cuando la terminé, estaba tan llena de Colometa que durante un tiempo me era imposible trabajar en otro personaje. [...] Tardé siete meses, en los que durante las mañanas escribía y durante las tardes revisaba los originales. Fue muy duro, no he vuelto a escribir nunca de esta forma, porque no lo hubiera resistido. Terminé con la tensión nerviosa destrozada, lo que comportó que tuviera que tomarme tres meses de descanso para recuperarme.¹

L'autora n'enllesteix la primera versió, originalment intitulada *Colometa*, entre el febrer i el setembre de 1960 a Ginebra, tal i com ho especifica la rúbrica final. Immediatament després de la seva concepció, en demana l'opinió al seu company i mentor Armand Obiols —pseudònim de Joan Prats—, que esdevindrà el primer lector d'elecció de la novel·la. Enamorat igual que hi quedarà Sales, Obiols hi proposa correccions a través de quinze cartes que van de l'11 de setembre al 9 d'octubre:

Ninons:

Envia'm de seguida l'acabament de Colometa. Tinc els trenta-tres primers capítols. Els he llegit dues vegades. Del XXVII al XXXIII són literalment sensacionals. Deixant a part una supressió en el XXVIII, que ja t'indicaré, no es pot tocar ni una coma. Totes aquestes pàgines, poètiques i patètiques, sense un gra de sentimentalisme, m'han emocionat profundament, i les últimes m'han deixat sense alè. Sembla mentida que amb elements tan simples es pugui arribar a una tensió tan extraordinària, a estones inaguantable. Se m'ha nuat el coll tres o quatre vegades, hi ha pàgines d'una veritat que esborrona. Aquest equilibri perfecte entre el dramatisme, la poesia i la banalitat, molt poca gent el deu haver aconseguit: a Catalunya, evidentment, ningú —ni de lluny. El tros de la colònia, el de l'església, el del salfumant, no es poden llegir seguits; almenys jo; he tingut de parar dues o tres vegades; perquè no podia més. Si tota la novel·la quedés així, o per l'estil, ja podries plegar. A cap de les novel·les castellanes que he llegit hi ha trossos que es puguin comparar amb aquests. Tot i que no t'hi assembles gens, fas pensar, per la força terrible d'aquestes pàgines, en Faulkner, en els millors moments: començament de Llum d'agost, etc. Et felicito. [...]

Els altres capítols són una mica desiguals. N'hi ha alguns que són perfectes, com els darrers. S'ha de modificar, sobretot, el primer: treure la part més superficial o corregir-la: diàlegs amb Quimet, etc. A més, tinc la impressió que hi ha un desequilibri estructural en la novel·la (no ho puc dir perquè no he vist l'acabament). Però jo trauria algunes de les coses dels primers capítols, que em semblen inútils. A partir de demà, t'enviaré notes sobre cada un d'ells.²

La correspondència creuada permet de valorar l'abast de la influència d'Obiols sobre el treball de l'escriptora. A grans trets, els seus consells vetllen per la coherència, la

cohesió i l'adequació d'elements estructurals que concerneixen la trama, el context o el temps de la narració.

L'inconvenient que trobo a la primera part de la novel·la és un petit excés de cosetes anecdòtiques, que no tenen cap utilitat o desequilibren l'estructura de la novel·la i n'atenuen el to. Gairebé totes es poden suprimir fàcilment. N'hi ha d'altres que s'haurien d'explotar una mica més. [...] El capítol V és fluixíssim i és, en realitat, el que et desguitarra tota la primera part de la novel·la. S'han de suprimir moltes coses: això no té importància, perquè és molt llarg. N'hi hauries d'afegir d'altres, per enganxar les bones, o allargar-les una mica. [...] Tot el dels palmons és fluix, inútil i excessivament llarg. [...] No has d'oblidar mai que és una dona que explica la seva vida, una dona que ha passat per moments tràgics, i que sent obscurament la inutilitat de tot, que "no sap ben bé per què és al món". Està molt bé que insisteixi en certs moments de la seva vida, que poden semblar banals, perquè això passa a tothom i, en Colometa, completa la seva psicologia de dona que s'hauria acontentat amb poques coses.³

Rodoreda té en gran consideració els comentaris d'Obiols, com demostren amb eloqüència les inicials de la dedicatòria: "A J. P.", però no els aplica pas a discreció, sinó que els sospesa abans d'acceptar-los o desestimar-los; i, quan resol esmenar, la solució alternativa sol ser de factura pròpia, cosa que diu molt de la seva consciència d'autora:

Joan: tots aquests dies he treballat en l'acabament de Colometa. Ara l'agafaré tota des del començament mirant bé tot el que em dius i arreglant coses que s'han d'arreglar i que només puc veure jo. Per exemple tot el que diu Quimet del dimoni ha de ser molt més bonic. L'ha de comparar, pels colors, amb una mosca vironera, que són negres amb reflexos blaus i vermells, perquè al final, l'adroguer i Colometa cacen una rata i la rata, esventrada, té tres mosques vironeres al damunt: negres, amb reflexos blaus i vermells. Tinc un mes de temps.⁴

En la carta que acabem de citar, Rodoreda fa saber a Obiols la seva decisió de tirar al premi de novel·la Sant Jordi en la seva primera convocatòria de 1960. Amb un mes de coll abans no expirés el termini d'admissió d'originals, es dedica a llimar el text tenint en compte les observacions formulades pel seu company: d'aquest treball de poliment

en neix una segona versió de *Colometa* que no s'ha conservat, i que és l'enviada al certamen. Forma part del mite la carabassa que va rebre la nit de Santa Llúcia de 1960, principalment per l'oposició d'un dels més conspicus membres del jurat, Josep Pla, que adduïa no poder estrenar un guardó literari “amb un llibre que té títol de sardana”.⁵ Comentari, aquest, equiparable a la recepció —frívola, popularista, banal, discriminadora— dispensada pels informes dels censors que, sobre *La plaça*, ponderaran: “Novela insulsa, inclasificable por su forma y contenido, consistente este en una burda trama de memorias de nuestra guerra de liberación, con débil argumento a base de escenas corrientes.”⁶

Afortunadament, una veu discrepant envers tan tendenciosa deliberació —la de Joan Fuster, que havia avalat la candidatura en pro de *Colometa*— en va recomanar la lectura a l'editor del Club dels Novel·listes, Joan Sales, la reacció entusiasta del qual esclata en la celebrada missiva que adreça a l'autora:

Distingida amiga:

Arribo al despatx mort de son, per culpa de vostè. M'he passat la nit en blanc llegint la seva novel·la, sense poder deixar-la. Feia molt de temps que cap llibre no m'havia tret el son d'aquesta manera.

Trobo aquesta novel·la simplement formidable. [...]

La Colometa és una d'aquestes figures inoblidables que, creades pel talent d'un escriptor, passen a tenir una estranya vida com si haguessin existit i tots les haguéssim conegudes. Els altres caràcters de la novel·la no són tan acusats, però tots tenen fesomia, a tots sembla que els vegis. L'ambient —la menestralia de Gràcia— evocat amb rara intensitat; les peculiaritats que el fan viure, que li donen realitat, com per exemple detalls del dialecte social, dels modos propis de la menestralia, dels seus gustos en matèria de mobiliari, festes, etc., de les seves idees en matèria de moral, religió, medicina, política, estan recollides amb sagacitat i són riquíssimes. I per damunt de tot això, que ja seria moltíssim, hi ha el tema de fons, que a penes si es diu, a penes si s'insinua, però el lector el va veient i sentint, indecís entre posar-se a plorar o a riure: la Colometa voreja sempre el precipici de l'absurd existencial. [...] En fi, l'anàlisi d'aquesta novel·la no s'acabaria mai, perquè en realitat aquesta obra no té ribes ni fons, com la vida.

L'estil, una troballa. Dóna realment la sensació vivíssima que és la Colometa en persona qui s'està explicant a si mateixa, en un monòleg psicològicament riquíssim, en un desordre inspirat de la millor mena, de

*gran categoria humana. I a través d'aquesta pobra animeta, d'aquesta "una de tantes", passa com una alenada la història recent i tràgica del nostre desventurat país... ¡Quin efecte més singular que fa la gran història vista a través d'un petit caparró!*⁷

Amb l'adveniment del 1961, doncs, comença un nou estadi en l'evolució de la novel·la, inaugurat amb el canvi de títol a petició de Sales, que el considera carrincló, gastat i amb poc ganxo comercial. Així, després de tot un ball de candidats —*Un vol de coloms, Un terrat a Gràcia, La senyora dels coloms, La noia dels coloms*—, *Colometa* esdevé *La plaça del Diamant*, avinentesa que l'autora aprofita per retocar-la novament, i l'editor, per suggerir-li de modificar alguns aspectes lèxics i referencials —que són, en general, ben admesos i substituïts:

Només gosaria fer una reserva a l'ús de mitja dotzena de paraules, que resulten inversemblants en boca de la Colometa. [...] vídua = viuda / enterrament = enterro / vorera = acera / globus = globo o globu / cambra = cuarto o dormitori / condol = pésam [...]
*Els graciencs no diuen carrer Salmerón, però tampoc carrer Major. Diuen "el carrer Gran". Crec que és així com ho hauria de dir la Colometa.*⁸

Entretant, Sales demana un exemplar qualsevol de la novel·la —ni que sigui dolent, no definitiu— per tal de sol·licitar el permís de censura, que solia fer-se esperar. Rodoreda n'hi fa arribar la primera versió a més de la còpia actual; i l'editor envia a censura l'esborrany, bescanviant-ne el títol primitiu pel de *La plaça*, tot argumentant que els censors no es prenien mai la molèstia de comprovar si l'edició impresa era exactament igual a la versió aprovada. Per això és la *Colometa* primera la que es troba a l'Archivo General de la Administración d'Alcalà d'Henares. Representa —perquè Rodoreda no solia guardar els originals— l'únic testimoni conservat anterior a la publicació.

L'autorització de censura arriba a finals d'octubre, però Rodoreda encara retoca la novel·la, la versió definitiva de la qual no lliura a Sales fins al desembre.

L'any 1962 veu descloure's el tens procés d'edició de *La plaça*. Davant la insistència de Rodoreda per controlar-ne les proves, el març del 62 Sales les hi expedeix per avió; però les seves intervencions sobre el text enfurismen l'autora, que l'insta a respectar escrupolosament les decisions preses, diu, "després de llargues reflexions":

Em sembla ridícul que m'hàgiu donat aquesta feina. Us vaig donar un text impecable i l'havíeu esguerrat amb brometes i afegits, com pedaços en una tela tibant i bonica. [...] Limiteu-vos al text que us vaig donar i a les correccions que acabo de fer a les proves, restablint el text original. Si us heu permès unes llibertats absurdes, la culpa no és meva. [...]

p. 57 – El que no sàpiga què són gasoses (que ve de gas) que es pengi d'una biga. El dia que escrigui una novel·la amb argot hi posaré coses que no us cabran ni al cap ni als ulls. Però en una novel·la sofisticada com la Plaça, ¡no hi vull fantasies! (Encara que tres milions d'ases diguin graciosa.)²

Sales recula i se sotmet: “Podeu estar ben tranquil·la, que ara, coneixent-vos (a través de les cartes), no tocaré mai més ni una coma d'un escrit vostre. I d'ara endavant, enfront d'un llibre vostre, em limitaré a fer-vos les suggestions que estimaré oportunes, i vós en fareu cas o no segons us doni la gana. Déu me'n guard de provocar altra vegada les vostres ires.”¹⁰

La primera edició surt el 15 de març de 1962 amb una tirada de 2000 exemplars i, successivament, són publicades la segona (1964), la tercera (1965) i la quarta (1966), que és la darrera en la qual intervé Rodoreda. Amb els anys, *La plaça del Diamant* es va anar reeditant sense canvis fins que, pòstumament, un corrector en va normativitzar —sense fer-ho constar— alguns usos textuais, especialment formals. Així és que hem resolt de restituir el text de la darrera edició controlada per l'autora, amb una puntuació fidel no pas a la sintaxi sinó a la recreació de l'entonació, el ritme i la prosòdia de la veu que parla. El que fa sentir és el respir de la Natàlia mentre explica com va deixar de ser Natàlia —aquell respir entre la nosa que se li fa a la gola quan abandona el Pere i el crit amb què l'expel·leix.

Com a cloenda d'aquest volum, transcrivim el cinquè capítol de l'esborrany mecanoscrit de *Colometa* sense esmenar-ne res més que unes comptades errates de picatge i d'ortografia.¹¹ Si acara les dues redaccions, el lector advertirà, entre molts altres canvis, l'humor fosc, negre, d'astracanada, que permet entendre les constants ocasions en què l'autora declarava haver-se divertit d'allò més escrivint la novel·la:

Per exemple, l'humor de La Plaça..., que n'hi ha molt, és el meu humor. El tinc mesell, tinc moltes ganes de riure. Quan vaig escriure La Plaça... tota

*la primera part, de vegades m'havia d'aixecar de la màquina i em posava a riure per l'habitació. [...] es comença rient i s'acaba plorant, hi ha un canvi de to...*¹²

O, per sobre de tot, el salt mortal que suposa rebaixar el pes concedit al diàleg en favor de la veu narrativa d'un únic personatge que expressa totes les altres. Metamorfosis, en fi, que donen compte de la gènesi, l'escriptura i l'evolució d'una obra mestra de la literatura fins a la seva forma definitiva.

1. Mercè Rodoreda, *Entrevistes*, a cura d'Abraham Mohino i Balet, Barcelona, FMR-IEC, 2013, p. 193 i 218.

2. Armand Obiols, *Cartes a Mercè Rodoreda*, a cura d'Anna Maria Saludes i Jordi Puig, Sabadell, Fundació La Mirada, 2010, p. 221-222.

3. *Ibíd.*, p. 223, 238-239.

4. Carta de Rodoreda a Obiols, Arxiu Mercè Rodoreda (5.1.1.46/34).

5. Joan Fuster, *Correspondència*, vol. 3, a cura de Vicent Alonso, València, 3 i 4, 1999-2003, p. 405. Vegeu també l'epistolari entre Josep Pla i Josep Maria Cruzet, *Amb les pedres disperses. Cartes 1946-1962*, a cura de Maria Josepa Gallofré, Barcelona, Destino, 2003, p. 667-673.

6. Expedient conservat a l'AGA amb la signatura topogràfica (3) 50 21/13470, 4560-61.

7. Mercè Rodoreda-Joan Sales, *Cartes completes (1960-1983)*, a cura de Montserrat Casals, Barcelona, Club Editor, 2008, p. 36-38.

8. *Ibíd.*, p. 38, 40.

9. *Ibíd.*, p. 95, 96.

10. *Ibíd.*, p. 139.

11. Les dades que aquí es consignen formen part d'una tesi doctoral en curs d'elaboració (*La plaça del Diamant: edició críticogenètica. Escriptura i estil*, dirigida per Josep Murgades, de la Universitat de Barcelona) i que compta amb un ajut de la Fundació Mercè Rodoreda.

12. Mercè Rodoreda, *Entrevistes*, *op. cit.*, p. 267